

אליעזר אלינר / ירושלים

תפילת הרגלים

חג השבועות, זמן מתן תורתנו הוא האמצעי בין שלוש הרגלים והוא עמוד התווך, אשר עליו נשענים גם קודמו, גם המאוחר לו. מתן תורה בהר סיני עשה את יציאת ישראל ממצרים (אותה חוגגים בפסח) ואת הליכתם במדבר (הנחוגה בסוכות) למאודעות בעלי חשיבות עולמית ונצחית, לא לאומה הישראלית בלבד, לא לאנושות בלבד, אלא להכרה הדתית, לקבלת התורה ולקיומה. אשר מהן תוצאות לכל העולמות ולנצח נצחים.

החתימה "מקדש ישראל והזמנים!" שבה אנחנו חותמים את ברכת הרגלים (בתפילה, בקידוש ובברכה האחרונה של ההפטרה) מוכיחה, שקדושת הזמנים האלה (שלוש דגלים וגם דאש השנה ויום הכיפורים) מקדושת ישראל היא יונקת וממנה אור לה, לא כקדושת השבת, שהיא קדושת עצמית ואינה תלויה באחרת. (ועל כן כשיחול יום טוב בשבת יהיה נוסח החתימה "מקדש השבת וישראל והזמנים"). זה נובע ממה שאמרו חז"ל¹: "השבת קבועה ועומדת, ימים טובים ישראל קובעים אותם", את זה אפשר להסביר — בהתאם להבנתם של התלמידים — בשני אופנים: (א) קדושת השבת קודמת לקדושתם של ישראל, ואף להולדת אביהם הראשון, כי כבר במעשה בראשית נאמר "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו"²; הרגלים לא נתקדשו, אלא מפני מאור דעות שאידעו בהם לישראל עם הקודש. (בהסבר זה תתעורר קושיה על חתימת דאש השנה ויום הכיפורים). (ב) ההסבר השני חופף יותר את דעת חז"ל (עיין רשב"ם ורש"י בגמרא שם): ימים טובים תלויים בתאריכי הלוח,

1 "הזמנים" פירושו מועדים, כי התרגום הארמי למועד — הוא "זמן".

2 פסחים ק"ז, ע"ב וביצה י"ז, ע"א.

3 אמנם יש לשבת מלבד הסעם של בריאת העולם גם סעמים לאומיים-ישראליים (השווה סיום "זכור" שביתרו — על כך ברך" — לסיום "שמור" שבואתחנן — "על כן ברך"). בתפילות השונות של שבת אנחנו מנמקים רק בערבית ("אתה קדשת" את קדושת השבת במעשה בראשית וקוראים "ויכלו", בשחרית ("ישמח משה") מנומקת קדושת השבת במתן תורה ושני לוחות הברית, קוראים "ושמרו בני ישראל" ומדגישים כי לא ניתנה השבת לגויי הארצות.

כל הגוסס היפה והפיוטי הזה נקרא בברכות לג, ע"ב "מרגניתא" ותיקנהו לב ושמאל בבבל, כי בני ארץ ישראל, העושים רק יום טוב אחד, שימושם בהבדלה משבת ליום טוב מועט (מהרש"א).

לפני יום טוב הסמוך לשבת צריך להסביר, כי קדושת שבת חמורה מכל שאר קדושות הזמן, הן מיום טוב (שמותרים בו אוכל נפש, הבערה והוצאה לרשות הרבים) והן מיום הכיפורים (שעונשו כרת ולא מיתת בית דין). תלמידים טועים בזה הרבה, כך יובן שמיום טוב לשבת צריך רק לקדש, ומשבת ליום טוב צריך גם לקדש וגם להבדיל.

רק הפיסקה השנייה, "ותתן לנו" מדברת על קדושת היום עצמה. כך נבנת כבר מתחילת הברכה היסוד לחתימה בשתי הקדושות "מקדש יש" ראל והזמנים". וכיון שהחתימה אינה פורטת את הרגלים, אלא מזכירה באופן כללי "והזמנים", גם הפיסקה השנייה הזאת פותחת בציון כללי "מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון" ורק אחר כך היא מזכירה את שם הרגל, וכמוכן את השם הרשמי שבתורה ("חג המצות" ולא כמו שהעם קורא לו "פסח") ונותנת לכל חג עוד ציון על שם המאורע. שחוגגים בו: לחג המצות — "זמן חרותנו", לחג השבועות — "זמן מתן תורתנו", לחג הסוכות ולשמיני עצרת — "זמן שמחתנו", על שם שמחת האסיף שבתקופה זו ועל שם מצות השמחה שהודגשה במיוחד. בחג זה⁵ ולא על שם נרדפי אבותינו במדבר וישיבתם בסוכות, שהרי הנדודים נמשכו בעצם כל ימות השנה ורק אהנו נצטוינו לחוג בחודש השביעי "למען ידעו דורותיכם".⁶

כשחל יום טוב בשבת, כוללים גם את השבת בפיסקת קדושת היום בתוך המסגרת שחברה בשביל הרגלים,⁷ וכמוכן קודמת השבת לזמנים. אמנם מן הראוי היה להקדים את קדושת השבת אף לקדושת ישראל, כדי לשמור על סדר החתימה "השבת וישראל והזמנים", אולם לשם זה היה צריך להוסיף פיסקה של שבת לפני "אתה בחרתנו"⁸ ומסדרי התפילה לא רצו בסיבוך הזה והסתפקו בהכללת השבת בפיסקת קדושת היום.

מה שאנחנו⁹ מוסיפים בשבת בסוף הפיסקה לפני "מקרא קדש" עוד פעם את

4 וכן "יום הזכרון" ולא ראש השנה.

5 דברים טז, יד—טו; ויקרא כג, מ.

6 ויקרא כג, מא—מג.

7 ולכן בד"ה וביוה"כ, שאין צורך בהזכרת הזמנים באופן כללי, אין מזכירים גם "שבתות למנוחה" באופן כללי, כי אם רק "את יום השבת הזה".

8 ואמנם לראש חודש שחל בשבת היה צריך ליצור נוסח מיוחד למוסף, ושם ("אתה יצרת") הקדימו הזכרת השבת לפני קדושת ישראל.

9 אני מתכוון בסתם לנוסח אשכנז. ההבדלים בין הגוססאות בעצם התפילות של גדלים (למעט הפיוטים) הם קטנים עד מאוד. הגדול בהבדלים הוא, שרק הגוסס

המלה "באהבה" — הוא מפני שבשבת נראית המלה "באהבה" שבפעם הראשונה כאילו היא מוסבה רק על "שבתות למנוחה" ולא ברור די הצורך שהיא מוסבה גם על המועדים והחגים, על כן צריך לחזור עליה אחרי הזכרת הרגלים. אחרי שתי פיסקות הקדושה הושלם עיקר תכנית הברכה האמצעית ואפשר היה לעבוד לפיסקה המסיימת את הברכה, פיסקת בקשת היום ("והשיאנו") עם החתימה שבסופה. אלא שאנחנו כוללים בברכה הזאת גם את פיסקת "בקשת הזיכרון" (= יעלה ויבוא) לפני הפיסקה האחרונה, כי בבקשה זו אנחנו דגילים לציין (בברכת עבודה): ימים מיוחדים שמן התורה. למעט חנוכה ופורים, שהם ימים להודאת מדברי סופרים¹⁰, אף כשמתפללים שמונה עשרה של חול או שבע של שבת, (בראש חודש ובחול המועד). בקשת זיכרון זו מתאימה בעצם לראש השנה, שהוא יום הזיכרון¹¹ וגם לראשי חודשים¹² ואפשר להסבירה גם בפסח ובסוכות, שהם ראשי עונת החמה ועונת הגשמים. דחוקה קצת תהיה התאמת בקשה זו לחג השבועות, שצריך לראות גם בו ראש פרק¹³.

נמצא שהברכה כולה מכילה ארבע או חמש פיסקות אלה:

(1) קדושת ישראל — "אתה בחרתנו".

(2) הברלה בין קדוש לקדוש למוצאי שבת — "ותודיענו".

(3) קדושת היום (החג או השבת והחג) — "ותתן לנו".

(4) בקשת הזיכרון — "יעלה ויבוא".

(5) בקשת היום ("והשיאנו") והחתימה ("מקדש — השבת — וישראל והזמנים").

המשותף לכל בקשות היום (גם של שבת, של ראש השנה ושל יום הכיפורים) הן המלים "קדשנו במצותיך ותן חלקנו וכו'", שבהן מבוטאת תמ-

אות האשכנזיות מזכרות במוסף של רגלים את פסוקי הקדבן (עפ"י התוספות במסכת ראש השנה לה, ע"א, ר"ה "אילמא" ורמ"א בשו"ע א"ח, תפח) ושאר כל הנוסחאות מסתפקות במלים "כמו שכתבת עלינו בחודתך על ידי משה עבדך" כדעת מרן בעל "בית יוסף" (טימן תפח).

10 והזכרתם בתפילה ובברכת המזון בהוראה.

11 ויש נוסחאות שבהן נמצא "יעלה ויבוא" גם בכרכת זכרונות של מוסף ראש השנה. 12 שהם ימי זיכרון לחדשים ("זכרון לכולם יהיו").

13 "בכורי מעשיך... בשדה" (שמות כג, טו), "בכורי קציר חטים" (לד, כב), הוא הפרק שבו נידונין על פירות האילן" (משנת ראש השנה א, ב), שעוד מעט יבשילו ויאספו. מכאן ואילך הותר החרש במקדש והתחילו האיכרים להביא את ביכוריהם (משנת ביכורים א, י). ואפשר להשתמש גם בפסוק שבבמדבר י, י המצוה להעלות את הזיכרון בתקיעת הצוצרות במקדש "כיום שמתחכם ובו מו- עריכם ובראשי חדשיכם".

צית הבקשות שבברכות האמצעיות של שמונה עשרה של חול לסוגיה: "קד שנו", "ותן חלקנו" — בקשת הצרכים הרוחניים כנגד דעה, תשובה, סליחה וגאולה שבחול; "שבענו מטובך" — בקשת הצרכים הגופניים כנגד דפואה ופדנסה שבחול; "שמחנו בישועתך" — בקשת הצרכים הלאומיים כנגד קיבוץ גלויות. השבת המשפט, עונש הרשעים, גמול הצדיקים, בניין ירושלים, מלכות בית דוד שבחול; "וטוד לבנו לעבדך באמת" — כולל גם "שומע תפלה" וגם ברכת עבודה ("רצה") שלאחריה; "הנחילנו" — מעביר שוב לבקשות המיו" חרות לאותו יום (בשבת "באהבה וברצון", בחג "בשמחה ובששון"), כדי שיהיה "מעין חתימה סמוך לחתימה". בתחילתן שונות בקשות הימים השונים, כי כל אחת פותחת בבקשה המיוחדת לאותו היום (ישוה התלמידים בקשות השבת, הרגלים והימים הנוראים!) לפני המלים "קדשנו במצוותיך", פה אין הכרח, שהבקשה המיוחדת לשבת ("רצה במנוחתנו") תבוא דווקא לפני בק שת החג ("והשיאנו"), רק בעניין הקדושה הקפדנו על כך. אף על פי כן נזכיר בסוף ("ותנחילנו ה' אלהינו") את מטרות השבת ("באהבה וברצון") לפני מטרות החג ("בשמחה ובששון"), כי זה כבר סמוך לחתימה, השומרת על הסדר הזה.

"והשיאנו" הוא הפעיל של הפעל "נשא" המצטרף אל "ברכה" בהוראת "קבל"¹⁴, ופירושו — "עשה אותנו מקבלים את ברכת מועדיך".

מוסף

הברכה האמצעית של תפילת מוסף צריכה להכיל את עיקרי תפילות הרג" לים האחרות (כי היא שווה כחתימתה) ועוד צריך להזכיר בה עניין עבודת הקרבנות במקדש. על כן משותפות לה עם שאר תפילות הרגל הפיסקאות (1), (3) ו-(5), [לא (2), כי אין מוסף במוצאי שבת, ולא (4) שאפשר לדר חותה מפני הפיסקאות המיוחדות למוסף]. כמו כל מוסף אחר היתה צריכה להכיל לפני בקשת היום — בקשה להחזרת העבודה ופסוקי הקרבן. אלא שבגלל שינויי הימים והקרבנות נסתעפו ונתרבו העניינים. גרון על הפיסקאות אחת אחת.

הפיסקה הראשונה הנוספת היא "בקשה להחזרת העבודה", אף על פי שהיא פותחת בציון עובדות: "גלינו מארצנו ונתרחקנו וכו' ואין אנחנו יכולים וכו'". (שים לב שברגלים תלונתנו היא גם על אי יכולתנו "לעלות וליראות ולהשתחוות", היינו לקיים מצות העלייה לרגל. כמובן אין מקום למלים אלה במוספים אחרים. השווה מוספי ראש השנה היום הכיפורים).

¹⁴ "שא ברכה", תהלים כד, ה: "ונישא ברכה" בסוף ברכת המזון.

הבקשה אינה מסתפקת בהזכרת החזרת הקרבנות בלבד, אלא מתחילה בבקשה רחמים "עלינו ועל מקדשך"¹⁵ ומבקשת קיבוץ הגלויות והבאתם לירושלים ורק אחר כך מזכירה את התמידים והמוספים.

כשחל יום טוב בשבת מזכירים גם את מוסף השבת, גם את פסוקיו לפני מוסף התג, מלבד זה מוסיפים אחר פסוקי הקרבן את הפסוק "ישמחו", המובאת מה מתפילה שבת, אף על פי שכל נוסח השבת נרחה מפני נוסח הרגל.

פסוקי הקרבן כרי להתמצא בהם טוב להטיל על התלמידים להכין בעצמם על פי הפסוקים בפרשת פינחס טבלה כזאת וכדאי לכלול בה גם ראש חודש, ראש השנה ויום הכיפורים (היינו מן במדבר כה, יא עד סוף פרק כט).

שעיר חטאת	כבשים	אילים	פרים	
1	7	1	2	ראש חודש
1	7	1	2	שבעת ימי פסח
1	7	1	2	שבועות
1	7	1	1	ראש השנה
1	7	1	1	יום הכיפורים
1	14	2	13	א' דסוכות
1	14	2	12	ב' דסוכות
1	14	2	7-11	ג-ד' דסוכות ¹⁶
1	7	1	1	שמיני עצרת

מהצצה בלבד בטבלה ייווכחו התלמידים, ששעיר חטאת אין בו שום שינוי ועל כן אנחנו יכולים לכלול במיסקה הקבועה "ומנחתם ונסכיהם", המונה את כל הדברים המשותפים לכל המוספים (חוץ משבת) ונאמרת תמיד אחרי פסוקי הקרבן.

בולט חג הסוכות המרובה בקרבנות וכל יום חלוק מחברו במספר הפרים ומלבד זה מתגלים שני מוספים "סטאנדארטיים": שני פרים, איל אחר ושבעה

15 שים לב לצידוף של הזקוקים לרחמים! רחמים על המקדש ביקש גם דניאל ט. טז—יז. הפסוקים ידועים למתפללים מ"והוא רחום" של שני וחמישי.

16 התלמידים יפרטו לפי הפסוקים כל יום של סוכות להוד. על ידי היכור פשוט אפשר יהיה להיווכח בסכום הכולל של שבעים פרי התג הפוחתים הכוללים, ארבעה עשר אילים, תשעים ושמונה כבשים.

כבשים — לראש חודש, לכל ימי הפסח ולשבועות; ופר אחד, איל אחד ושבועה כבשים. — לראש השנה¹⁷, ליום הכיפורים¹⁸ ולשמיני עצרת¹⁹.

טבלה זו מתאימה למצב הנורמאלי כשישראל יושבים על אדמתם וחוגגים את החגים ככתוב בתורה. לתושבי הגולה, המרוחקים מן המרכז לא היתה מגד עת לפנים עד החג הידיעה מן הסנהדרין על יום התחלת החודש החדש והיו עושים מספק כל חג פעמיים: בתאריך החג המשוער ולמחרתו ("יום טוב שני של גלויות"), גם אחרי שנקבע חשבון קבוע ללוח העברי ואפשר לעשות את החשבון בכל מקום, שלחו מארץ ישראל לבני הגולה "היזהרו במנהג אבותי" כס" (ביצה ד, ע"ב), ורב ושמואל, ראשי אמוראי בבל, אמרו לנדות את מי שמולול ביום טוב שני של גלויות (פסחים נב, ע"א).

לפיכך צריכים בני הגולה לראות בכל תאריך של חג כאילו הוא ספק היום ספק יום אתמול, ולנהוג בו לענין החג לחומרה. לכן ט"ו בניסן הוא ראשון של פסח — כמו גם בארץ ישראל — ואין עושים בו שום דבר מן המעשים של ערב פסח, כי אילו כן לא היה זה חג. אבל גם ט"ז בניסן הוא ראשון של פסח (יום טוב וקידוש וסדר ואכילת מצה) ואין עושים בו שום דבר²⁰ על פי הצד האחר של הספק, שלפיו יום זה הוא כבר חול המועד, כי זה היה פוגע בקדושתו של החג. כל שכן שיום כ"ב בניסן (שמיני של פסח) הוא רק יום חג ואין מזכירים בו כלום משל יום חול שלאחר החג ("אסרו חג"). כן נוהגים גם ביום השני של שבועות וביום השני של ראש השנה²¹.

אבל כשמגיעים אל קרבנות חג הסוכות, ספקות היום גורמים לסיבוך, שקל לפתרו בעזרת הטבלה הבאה (את הספק הפוגע בקדושתו של חג אין מזכירים כלל, כאמור למעלה, ובטבלה נסגור אותו בסוגרים):

17 והוא נוסף על מוסף ראש חודש כאמור: "מלבד עולת החודש ומנחתה".

18 נוסף לעבודת היום" שבפרשת אחי מות. בתפילות המוספים אין מונים אלא את הקרבנות הכתובים בפרשת פינחס, ועל כן אין בהן זכר לקרבנות הבאים ביום ב' דספת עם העומר והבאים ביום חג השבועות עם שתי הלחם. (שני אלה כתובים בפרשת אמוד, ויקרא כג, יב—יג, יח—יט).

19 שמיני עצרת אינו שייך לחג הסוכות ("דגל בסני עצמו") ועל כן יש לו איל אחד ושבועה כבשים כמו כל שאר המוספים. פר אחד מתבאר ביחידותן של ישראל, אחרי שהקריבו שבעים פרים כנגד שבעים אומות (רש"י לחומש וסוכה נה, ע"ב ויותר מזה במדרשים). בימינו יש לשמיני עצרת גם קצת גזון של ימים נוראים.

20 חוץ מאשר לענין מת.

21 את ראש השנה עושים גם בארץ ישראל שני ימים ולא כאן המקום לברר זאת. יום הכיפורים לא הטילו מעולם על הציבור לעשותו יומיים — מפני הטורה.

התאריך	ספקות היום	כיצד נוהגים בגולה?
ט"ו בתשרי (ערב סוכות) / ראשון של סוכות	יום טוב ראשון	יום טוב ראשון
ט"ז " ראשון של סוכות/ (שני של סוכות)	יום טוב ראשון	יום טוב ראשון
י"ז " שני של סוכות / שלישי של סוכות	חול המועד "וביום השני, וביום השלישי"	חול המועד "וביום השני, וביום השלישי"
י"ח " שלישי של סוכות/ רביעי של סוכות	חול"מ "וביום השלישי, וביום הרביעי"	חול"מ "וביום השלישי, וביום הרביעי"
י"ט " רביעי של סוכות/ חמישי של סוכות	חול"מ, "וביום הרביעי, וביום החמישי"	חול"מ, "וביום הרביעי, וביום החמישי"
כ' " חמישי של סוכות/ שישי של סוכות	חול"מ, "וביום החמישי, וביום הששי"	חול"מ, "וביום החמישי, וביום הששי"
כ"א " שישי של סוכות/ שביעי של סוכות	הושענא רבה, "וביום הששי, וביום השביעי"	הושענא רבה, "וביום הששי, וביום השביעי"
כ"ב " (שביעי של סוכות) / שמיני עצרת	יום טוב של שמיני עצרת	יום טוב של שמיני עצרת
כ"ג " שמיני עצרת / (יום חול)	יום טוב של שמיני עצרת (= שמתח תורה).	יום טוב של שמיני עצרת (= שמתח תורה).

ביום כ"ב בתשרי אין נוטלים לולב ואין מזכירים סוכות, אבל מדין הגמרא עוד יושבים בסוכה (מפני ספק שביעי של סוכות), אלא שאין מברכים על שיכתה.

עבודת המקדש המיוחדת לרגלים איננה רק בקרבנות הציבור (המוספים), שהכהנים מביאים אותם בשם כל ישראל, אלא גם כל יחיד מישראל חייב להיראות בשלוש רגלים אלה בעזרה ("יראה כל זכורך") ולהביא קרבנות משלו ("ולא יראה את פני ה' ריקם"). גם קרבנות אלה, שהם של יחיד אבל מובאים בציבור, אנהנו מזכירים במוסף של רגלים, בפיסקה "מלך רחמן רחם עלינו", שהיא בקשה להחזרת העלייה לרגל, המתחילה מבקשת דחמים, בניין המקדש, השבת כוהנים, לוויים וישראלים למעמד ומסיימת בפסוקי מצות העלייה לרגל ("שלוש פעמים בשנה וכו'" — דברים טו, טז—יז), כשם שהבקשה הקודמת להחזרת העבודה מסיימת בפסוקי הקרבנות השונים. הפיסקה האחרונה, שבה הברכה חותמת ומסיימת — היא כרגיל "בקשת היום".

את הרכבן והקבלתן של תפילות הרגלים אפשר לצייר בצורה זאת:

ערבות, שחרית ומנחה | מוסף
 א"ב"ג. שלוש ברכות ראשונות
 ד. ברכת קדושת היום: (1) (א) קדושת ישראל
 (2) (הבדלה בין קודש לקודש)
 (3) (3) קדושת היום
 (ג) בקשה להחזרת העבודה
 (ד) פסוקי הקרבנות (שבת וחג)
 (ה) (בשבת: "ישמחו")
 (ו) בקשה להחזרת העלייה לדגל
 (4) בקשת הזיכרון
 (5) (ז) בקשת היום והחתימה
 ה"י"ז. שלוש ברכות אחרונות